

CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND FONDUL MEZOLITIC DIN DOBROGEA

Dragoș Nicolae Neagu*

* Institutul de Arheologie "Vasile Pârvan", Academia Română; dragosnicolae.neagu@gmail.com

Abstract. In the following lines we propose an analysis of the Mesolithic background in Dobrudja, starting from its apparent absence in north-eastern Bulgaria and the poor presence of Mesolithic sites in the Romanian part of the above mentioned region.

The issue is a sensitive and intensely discussed one. Our examination aims to clarify some major aspects of the cultural manifestations of this period. In this sense, we will reexamine some of the hypotheses of the previous century together with more or less recent opinions. The directions of analysis follow the evolution of the regional Mesolithic background throughout its manifestation, from the beginning to the end.

One of the important coordinates of the theme concerns the quantitative aspect, in an attempt to identify a pattern regarding the presence of Mesolithic communities in Dobrudja. Another indicator aims to clarify the situation on a qualitative basis. This involves classifying the finds according to the type of intervention, the variety of archaeological material, the criteria of cultural attribution, etc. and placing them in a catalogue of finds of Middle Stone Age in Dobrudja. At the same time, we try to establish the premises of the particular context of the "Cadrilater", where, until now, no Mesolithic manifestations have been identified and to what extent this is due to limited investigations. We also want to understand which factors influenced the presence of Mesolithic communities following the line Brebeni–Lespezi–Șipotele–Petroșani–Albești and why their representatives did not advance beyond this limit into South Dobrudja. Also relevant are the new underwater surveys off the coasts of Israel and Turkey and their results. In line with these, some opinions have been expressed arguing for the absence of Mesolithic in north-eastern Bulgaria on the basis of Holocene climatic changes, showing that some Mesolithic settlements in the Black Sea coastal area continue to exist in the underwater environment.

Keywords: Mesolithic, development stages, catalogue of finds, Dobrudja, Southern Dobrudja.

Observăm, încă de la începutul analizei noastre, sensibilitatea subiectului și importanța acestuia în încercarea de a înțelege evoluția macromediului dobrogene la sfârșitul Pleistocenului și începutul Holocenului sub aspectele desfășurării proceselor naturale și umane.

Direcțiile de analiză urmează evoluția fondului mezolitic regional pe întreaga durată a manifestării acestuia, de la formare până la final. Una dintre coordonatele importante ale temei vizează aspectul cantitativ, în încercarea identificării unui tipar în ceea ce privește răspândirea comunităților mezolitice din Dobrogea. Un alt indicator

urmărește clarificarea situației pe baze calitative. Acest lucru presupune clasificarea cercetărilor în funcție de tipul intervenției, de varietatea materialului arheologic, de criteriile de atribuire culturală etc.

Din punct de vedere numeric, siturile precizate ca fiind mezolitice sunt puține (25 puncte arheologice din localitățile: Albești, Brebeni, Cuza Vodă, Cumpăna, Garvăn, Lespezi, Lumina, Luncavița, Medgidia, Poarta Albă, Petroșani, Remus Opreanu, Sibioara, Șipotele, Târgușor și Țibrinu).

O bună parte a acestor descoperiri au fost făcute în perioada desfășurării lucrărilor la șenalul navigabil al Canalului Dunăre–Marea Neagră. Altele, ocazionale, sunt rezultatul periegezelor din a doua jumătate a secolului XX și prea puține se datorează cercetărilor sistematice.

Fondul mezolitic din Dobrogea nu poate fi exclus unui astfel de context. Cazurile în care materialele mezolitice se regăsesc alături de fragmente ceramice neolitice (Hamangia) postulează atribuirea cel puțin discutabilă a unora dintre acestea¹, ceea ce ne face să considerăm oportună reevaluarea demersurilor inițiale pentru a clarifica anvergura substratului mezolitic din această zonă.

Considerăm cele trei coordonate (tipul intervenției arheologice, suprafața analizată, abundența materialelor arheologice), stabilite de către cercetătoarea Adina BORONEANȚ, în studiul ei², ca fiind definitorii în înțelegerea contextului cultural existent.

O altă dimensiune a problemei ține de publicarea selectivă și parțială a inventarului arheologic. Cu excepția câtorva autori (Alexandru PĂUNESCU, Mihalache BRUDIU, Constantin Stănel NICOLĂESCU-PLOPȘOR), difuzarea acestora este limitată, iar precizările autorilor privitoare la cercetările efectuate sunt de cele mai multe ori lacunare, informațiile referindu-se în majoritatea cazurilor la piesele reprezentative și mai puțin la numărul acestora sau a suprafeței investigate.

Constituirea fondului mezolitic este un alt punct important, cu atât mai mult cu cât în istoriografia universală a secolului XX au circulat mai multe variante care au venit să clarifice amploarea acestui fenomen.

Fondul mezolitic din Dobrogea a fost privit pentru o jumătate de secol ca fiind rezultatul migrației. Mai târziu, ipoteza a fost înlocuită de o alta, care a adus în prim plan ideea difuziunii extensive³.

Un alt punct de vedere consideră mezoliticul nord-vest pontic ca fiind rezultatul influenței a celor două mari grupuri regionale ale mezoliticului central-estic european și a celui crimeeano-caucazian⁴.

În istoriografia românească de la sfârșitul secolului XX, grupul mezolitic nord-vest pontic este privit ca fiind rezultatul fenomenului de penetrație originar din Crimeea⁵. Potrivit unor opinii, fondul mezolitic local format în Dobrogea și nord-vestul

---

¹ Boroneanț, 2005.

² Boroneanț, 2005.

³ Rozoy, 1978, p. 22-23.

⁴ Kozłowski, Kozłowski, 1979, p. 53-62.

Munteniei, s-a lărgit dincolo de linia Siretului, ajungând să depășească granițele țării în Moldova, Ucraina și Belarus (fondul mezolitic de la Grebeniki, Girzhevo, Poznanka, Orlovka, Dovjanka, Frumușica, Kazanka, Varvarovka IX, Sărățeni, Mirnoe, Dobrojanii)⁶ și cursul Dunării în nord-estul Bulgariei (situl mezolitic de la Pobiti Kamani)⁷.

Dincolo de argumentele și contraargumentele referitoare la formarea fondului mezolitic din Dobrogea, remarcăm situația particulară a terminologiei folosite.

Procesul românesc de stabilire a acesteia, a fost unul de durată, desfășurându-se cu precădere în ultimul secol al mileniului II.

Caracterul disonant al terminologiei utilizate în secolul XX pentru a descrie descoperirile mezolitice, existent în istoriografia românească, urmează trei faze.

Prima constă în nerecunoașterea mezoliticului drept epocă a preistoriei (tardenoisianul devine sinonim cu epipaleoliticul)⁸. Urmează admiterea sinonimiei dintre epipaleolitic și mezolitic (în această etapă tardenoisianul este considerat drept epipaleolitic ori mezolitic)⁹. Abia în ultima fază, tardenoisianul este acceptat drept fațetă a epocii mezolitice¹⁰.

Aceste precizări au fost făcute nu pentru a sublinia controverselor terminologice din țara noastră ci pentru a înțelege măsura în care a fost afectat discursul arheologic și modul în care descoperirile aparținând mezoliticului din Dobrogea și din restul României au fost supuse unui proces de permutare cronologică de durată.

Înainte de a urmări factorii care au provocat finalul mezoliticului din Dobrogea și cele două seturi de argumente ale evoluției sale (evoluția în paralel a mezoliticului și neoliticului dobrogean, continuitatea tradițiilor mezolitice în epoca neolitică), revenim la discuția centrală, a reprezentării fondului mezolitic din acest areal. Topicul apariției comunităților mezolitice îl vom readuce în discuție la final, unde îl vom trata pe larg urmărind toate implicațiile.

Puținele descoperiri, toate făcute în jumătatea românească a Dobrogei, nu sunt suficiente pentru a argumenta în favoarea unui fond mezolitic extins în această regiune. Cele 25 de puncte arheologice descoperite (*Albești-La Cetate*, *Brebeni-La Văcărie*, *Capidava-La Cetate*, *Cuza Vodă-Dealul Bulgăriței*, *Cuza Vodă-Limita de nord-est a cimitirului*, *Cuza Vodă-Cariera Veche I*, *Cuza Vodă-Cariera Veche II*, *Garvăn-Bugeac*, *Lespezi-Limita de nord a satului*, *Lumina-Peninsula*, *Luncavița-La Ceair*, *Medgidia-La Potcoavă*, *Medgidia-La Plopi*, *Medgidia-Limita vestică a Monumentului eroilor*

---

⁵ Păunescu, 1964, p. 331; Păunescu, 1980, p. 53; Dumitrescu, 1971, p. 88; Dumitrescu *et alii*, 1983, p. 48.

⁶ Boriskovski, 1964, p. 10; Păunescu, 1965, p. 28; Păunescu, 1981, p. 506; Păunescu, 1999, p. 62.

⁷ Brudiu, 1971, p. 68.

⁸ Nicolăescu-Plopșor, 1965, p. 717; Nicolăescu-Plopșor *et alii*, 1966; Păunescu, 1966, p. 319; Brudiu, 1971, p. 363; Brudiu, 1974, p. 7; Cărciumaru, Păunescu, 1975, p. 317; Chirica, Enache, 1984, p. 317.

⁹ Păunescu, 1978, p. 280; Păunescu, 1979a, p. 239; Păunescu, 1979b, p. 507; Dumitrescu, 1971, p. 88.

¹⁰ Dumitrescu, 1972, p. 9; Păunescu, 1980, p. 540; Păunescu, 1981, p. 479; Dumitrescu *et alii*, 1983, p. 29-55; Păunescu, 1993, p. 151; Păunescu, 1999; Păunescu, 2000; Păunescu, 2001.

sârbi, Petroșani-La Furci, Poarta Albă-Stația de pompare, Remus Opreanu, Sibioara-La Livadă, Straja-La Stănișor, Șipotele-Canaraua Pustnicului, Târgușor-La Adam, Târgușor-La Grădină, Târgușor-Urs, Țibrinu-I, Țibrinu-IA) ne oferă o perspectivă limitată asupra situației reale. Majoritatea siturilor se află în zona central dobrogeană, două în nord și foarte puține în apropierea graniței cu Bulgaria, în "Cadrilater" acestea lipsind cu desăvârșire.

Prezența sporadică a mezoliticului în jumătatea românească a Dobrogei și lipsa totală a acestuia în jumătatea bulgărească postulează existența unui substrat mezolitic regional fragmentar.

Situația fondului mezolitic este una *de facto*. Catalogul siturilor mezolitice din Dobrogea¹¹ (Tab. 1) este rezultatul cercetărilor din secolul trecut. Realizate selectiv, și doar în unele părți ale regiunii, acestea oferă o imagine incompletă asupra realităților arheologice din zonă. Perspectiva oferită este una circumstanțială și nu este suficientă înțelegerii în întregime a fenomenului mezolitic din Dobrogea.

Din cele 25 de puncte arheologice considerate ca aparținând mezoliticului dobrogean, în doar două dintre acestea au fost efectuate săpături sistematice (Târgușor-La Adam și Târgușor-La Grădină)¹², în altele trei fiind realizate doar sondaje (Albești-La Cetate, Cuza Vodă-Cariera Veche II, Straja-La Stănișor)¹³. Restul sunt rezultatul cercetărilor de suprafață.

Observațiile de teren făcute în secolul XX sunt conjuncturale și nu oferă suficiente date pentru a clarifica aspecte importante precum: datarea, durata așezărilor, dieta, relațiile de schimb etc. Informațiile pe care le avem în aceste cazuri sunt unilaterale și sunt oferite de autorul cercetărilor de teren aflat la confluența subiectivismului propriu și al celui academic. De aceea, este utilă reevaluarea situației din teren, singura care poate aduce lămuriri în privința circumstanțelor mezoliticului din Dobrogea.

Este necesar ca investigațiile să nu se limiteze la punctele arheologice deja cunoscute, acestea trebuind a fi extinse. Doar în acest fel poate fi stabilit nivelul de reprezentare a fondului mezolitic din această regiune. Șansele ca descoperirilor cunoscute până în acest moment să li se adauge altele noi sunt foarte mari. Argumentul este unul cauzal și are în vedere intervențiile limitate care s-au concentrat doar în anumite puncte din regiune, lăsând vaste teritorii necercetate.

Absența mezoliticului din jumătatea bulgărească a Dobrogei trebuie tratată distinct și înțeleasă prin raportarea la contextul mezolitic general al Balcanilor. Aparentul hiatus cultural poate fi privit drept consecință a condițiilor de mediu, a disponibilității resurselor naturale sau a lipsei investigațiilor.

Argumentele care vin să susțină ipoteza schimbărilor de mediu au la origine

---

¹¹ Păunescu, 1999; Boroneanț, 2005.

¹² Samson, Rădulescu, 1959, p. 200-204; Samson, Rădulescu, 1972, p. 629-636; Păunescu, 1979; Păunescu, 1980, p. 532-536; Păunescu, 1987, p. 3-4; Păunescu, 1989; Păunescu, 1990, p. 216-231; Păunescu, 1999, p. 201-210.

¹³ Păunescu, 1978, p. 277-282; Păunescu, 1979, p. 510-512; Păunescu, 1987, p. 4-22; Păunescu, 1990; Păunescu, 1993, p. 151-153; Păunescu, 1999, p. 70-76 și 194-195.

evoluția paleovegetației în regiunea Balcanilor¹⁴. Fluctuațiile între ecosistemele de semi-deșert, stepă și silvostepă petrecându-se între c. 37.5–10.5 ka cal BP. Modificările au fost urmate de expansiunea pădurilor de conifere și foioase la începutul Holocenului, influențate de temperaturile favorabile¹⁵.

Extinderii pădurilor în perioada 9.0 ka cal BP¹⁶, în detrimentul vegetației de stepă, îi urmează diminuarea considerabilă a fondului de mamifere copitate¹⁷.

Vânătoarea în condițiile oferite de ecosistemul de pădure a avut un impact direct asupra modului de subzistență al comunităților mezolitice. Este cunoscut că în astfel de cazuri habitatul mamiferelor mari se află la marginile pădurilor, beneficiind astfel de resursele vegetale învecinate pădurii dar și de protecția acesteia în caz de pericol.

În altă ordine de idei, o astfel de biogeocenoză a obligat comunitățile de vânători, obișnuite cu vânătoarea în teren deschis, să se adapteze schimbărilor, adoptând noi tehnici de vânătoare sau folosind resursele complementare (pescuit, cules) pentru a-și satisface necesarul de hrană.

Bazându-și existența pe vânătoare și cules, populațiile mezolitice, obișnuite să se deplaseze pe distanțe largi pentru procurarea hranei, au fost nevoite, datorită densității pădurilor pe care trebuiau să le traverseze, să transporte cantități mult mai mici de hrană pe distanțe medii și lungi. Cantitățile insuficiente de hrană au forțat comunitățile de vânători și culegători să găsească alternative.

Una dintre alternativele aflate la îndemâna comunităților preistorice este constituită de resursele acvatice.

Acest tip de dietă cunoaște o răspândire largă în rândul comunităților mezolitice din România, Bulgaria și în restul Peninsulei Balcanice. Consumul de produse acvatice este confirmat de inventarul faunistic, completat de valorile izotopilor de carbon (¹³C/¹²C) și de nitrogen (¹⁵N/¹⁴N) regăsite în materialul osteologic uman provenit din așezările mezolitice¹⁸.

Extinderea ecosistemului de pădure însoțit de popularea acestora cu mamifere omnivore și ierbivore (porcul sălbatic și cerbul) a reprezentat pentru multe dintre comunitățile de vânători și culegători un motiv major pentru a-și îmbunătăți tehnicile și mijloacele de vânătoare și de a-și îmbogăți dieta cu plantele comestibile asociate unui astfel de biotop (alunele, nucile, tuberculi, fructe de pădure, semințe, frunze etc.)¹⁹.

Răspândirea habitatului silvic a stimulat evoluția culturală a comunităților mezolitice, saltul tehnologic nu a fost unul mare, însă a fost suficient să permită populațiilor din această perioadă exploatarea mult mai eficientă, decât o făceau înainte, a resurselor locale încât să faciliteze ocuparea așezărilor pentru o durată mai lungă de timp²⁰.

---

¹⁴ Huttunen *et alii*, 1992; Connor *et alii*, 2013; Magyari *et alii*, 2013, Tonkov *et alii*, 2014.

¹⁵ Willis, 1994.

¹⁶ Willis, 1994.

¹⁷ Discamps, 2014.

¹⁸ Price, 1989; Bonsall *et alii*, 1996; Bonsall *et alii*, 1997; Bonsall *et alii*, 2000; Cook *et alii*, 2001; Bonsall *et alii*, 2002; Bonsall *et alii*, 2004; Boroneanț, Dinu, 2006.

¹⁹ Bogucki, 2004; Boroneanț, 2005.

²⁰ Bogucki, 2004; Tolan-Smith, 2004.

Acestea au preferat habitatele complexe, aflate în apropierea surselor de apă (pârâuri, râuri, fluviu, lacuri, bălți etc.), bogate în resurse acvatice, la distanță medie de ecosistemele silvice vitale pentru dieta acestora, în zone suficient de înalte care să le ofere protecție sporită în fața grupurilor rivale și, de asemenea, o perspectivă cât mai întinsă asupra zonei ocupate.

Lipsa de manifestare a epocii mijlocii a pietrei în nord-estul Bulgariei poate fi motivată prin conservatorismul comunităților mezolitice și prin reținerea acestora în ceea ce privește explorarea teritoriilor aflate dincolo de aria lor de influență. Teoria este dublată de tendința acestora de a exploata resursele naturale din teritoriul ocupat fără a depăși granițele acestuia, încălcarea granițelor sau forțarea acestora fiind o excepție observabilă doar în situații critice (lipsa resurselor, factori climatici, agresiunea venită din partea altor grupuri, creșterea demografică etc.).

Acest tip de manifestare este o condiție a relațiilor cu celelalte grupuri de vânători și culegători aflate în vecinătate. Un astfel de comportament este valabil și în cazul comunităților izolate, aflate la mari distanțe de orice manifestare umană. Acest tip de economie nu implică altceva decât exploatarea resurselor naturale până la terminarea lor. Arealele dominate de către aceste comunități sunt suficient de vaste ca să fi permis deplasarea acestora dintr-un loc în altul fără să părăsească totuși microregiunea controlată.

Un alt factor determinant al chestiunii îl reprezintă demografia. O creștere a numărului membrilor comunității ar fi provocat în mod indubitabil o expansiune forțată sau colonizarea unor alte teritorii. Însă, o astfel de situație ar fi fost rar întâlnită. Procesul natural de creștere și descreștere a numărului populației din mezolitic implică o serie de factori influențatori precum: natalitatea, mortalitatea crescută, speranța de viață limitată, boli, accidente, condiții de viață aflate la limita subzistenței etc.

Într-o altă perspectivă, teritoriile libere ar fi putut fi ocupate odată cu formarea unor noi grupuri de vânători și culegători. Dar și aceste puține noi grupuri formate ar fi preferat zonele învecinate cu celelalte comunități.

Urmărind dispunerea așezărilor mezolitice din Bulgaria și restul Balcanilor, inclusiv România, observăm că acestea respectă un tipar relativ similar. Majoritatea siturilor din această perioadă sunt distribuite grupat și foarte puține dintre acestea sunt izolate. O astfel de manifestare se desfășoară în conformitate cu tendințele conservatoriste ale populațiilor mezolitice.

Din dorința de a o exclude din categoria argumentelor viabile, aducem în discuție teoria opoziției. Acest argument ar fi fost plauzibil în condițiile în care fluxul uman din mezolitic s-ar fi lovit de bariera comunităților din paleoliticul târziu, existente deja în această zonă. Însă, o astfel de ipoteză nu este susținută de numărul mic de descoperiri paleolitice din zona de nord-est a Bulgariei.

Un alt aspect pe care îl considerăm a fi interesant este cel al așezărilor mezolitice din sudul Dobrogei românești.

Cele cinci situri arheologice (*Brebeni-La Văcărie*, *Lespezi-Limita de nord a satului*, *Șipotele-Canaraua Pustnicului*, *Petroșani-La Furci*, *Albești-La Cetate*) reprezintă linia cea mai avansată a mezoliticului în sudul regiunii dobrogene. Dincolo de linia Brebeni-Lespezi-Șipotele-Petroșani-Albești lipsește orice manifestare a mezo-

liticului (datele de până acum indică o astfel de situație, care se poate schimba în viitor, odată cu inițierea unor noi intervenții arheologice în zonă).

Ce a împiedicat comunitățile mezolitice să se desfășoare dincolo de această linie rămâne încă o necunoscută.

Factorii determinanți ai absenței fondului mezolitic din nord-estul Bulgariei trebuie să fi fost semnificativi, astfel încât, comunitățile, nu au avansat spre extremitatea sudică a Dobrogei, rămânând la mai puțin de 8 km de teritoriul bulgăresc.

Condițiile climatice au influențat major comunitățile mezolitice din Dobrogea, însă ce le-a determinat să ocupe selectiv anumite spații devine o altă chestiune. Valorile climatice din nordul și cele din sudul Dobrogei pe durata epocii mezolitice sunt relativ similare neexistând discrepanțe majore între ele. Temperaturile devin relevante pentru problema ridicată, când, prin creșterea lor, au influențat nivelul Mării Negre provocând cunoscutele transgresiuni și regresii marine. Totuși, comunitățile mezolitice menționate, nu ar fi fost afectate de aceste fenomene datorită distanței la care se află de litoralul mării.

De ce acestea au preferat zonele aflate la mai puțin de 8 km de Bulgaria și nu s-au stabilit mai la sud? Motivația transformărilor climatice de la sfârșitul Pleistocenului și debutul Holocenului nu este suficientă, acestea influențând mai curând indirect decât direct desfășurarea mezoliticii din Dobrogea. Evoluția macro și microclimatică explică anumite particularități precum abandonarea în grabă a anumitor așezări preistorice din zona litorală etc.

Răspunsul trebuie căutat mai degrabă în biogeocenozele existente în mezolitic, în întreaga regiune. Remarcăm predilecția populațiilor mezolitice din Dobrogea pentru microregiunile complexe care reunesc două sau mai multe ecosisteme complementare, inclusiv biotopul acvatic.

Acestea au optat, cu predilecție, pentru zonele relativ înalte aflate în apropierea surselor de apă și la distanțe medii de arealele împădurite. O astfel de perspectivă implică o logică simplă, resursele (alimentare și nealimentare). Terasele asigurau protecția grupurilor de vânători și culegători împotriva fenomenelor naturale și atacurilor grupurilor rivale. De asemenea, permiteau o mai bună observare a zonei și identificarea eventualelor pericole. Apele (curgătoare sau stătătoare) furnizau, prin resursele acvatice disponibile pe durata întregului an, o dietă alimentară stabilă, ușor de obținut și de procesat, cu un important aport caloric. Pădurile și habitatele învecinate acestora permiteau vânătoarea mamiferelor mari (cerbul, mistrețul etc.) facilitând totodată culesul rădăcinilor, plantelor și fructelor comestibile.

În lipsa constrângerilor și dispunând de resursele necesare traiului în cantități îndestulătoare, este posibil ca populațiile mezolitice să nu fi fost interesate să depășească linia Brebeni-Lespezi-Șipotele-Petroșani-Albești. Tendința de propagare fiind manifestată mai degrabă spre est, urmând cursurile apelor curgătoare, decât spre sud.

Au existat cu siguranță incursiuni singulare și dincolo de această linie, micile grupuri de vânători ajungând și în "Cadrilater". Însă, zona s-a dovedit mai puțin atractivă și posibil cu mai mult riscuri pentru aceștia decât cele deja locuite.

Această tendință poate fi înțeleasă mai bine urmărind distribuția siturilor mezolitice existente în Dobrogea și microzonelor ocupate de către aceștia.

Aproximativ un sfert dintre acestea au fost descoperite în apropierea Dunării (Garvăn-*La Bugeac*, Luncavița-*La Ceair*, Capidava-*La Cetate*, Țibrinu-*I*, Țibrinu-*IA*).

Majoritatea așezărilor menționate fac parte din biogeocenoze complexe și mai toate se află în apropierea unor unități hidrografice importante și a ecosistemelor de pădure (Garvăn: Fluviul Dunărea, Pârâul Gârla Mare, Lacul Jijila, Pădurea Geamăna, Pădurea Cluciului; Luncavița: Fluviul Dunărea, Pârâul Luncavița, Pădurea Ghidriciu, Pădurea Chițău; Capidava: Fluviul Dunărea; Țibrinu: Fluviul Dunărea, pârâul și Lacul Țibrin).

Altele patru se regăsesc grupate în Podișul Casimcei (Târgușor-*La Grădină*, Târgușor-*La Adam*, Târgușor-*Urs*, Sibioara-*La Livadă*). Primele trei se află în apropierea Pârâului Gura Dobrogei și a Pârâului Casimcea, iar ultimul în vecinătatea gurii de vărsare a Casimcei în actualul liman maritim Tașaul.

Un alt grup urmează cursul Văii Carasu (Remus Opreanu, Medgidia-*La Plopi*, Medgidia-*La Potcoavă*, Medgidia-*Limita vestică a Monumentului eroilor sârbi*, Cuza Vodă-*Cariera Veche I*, Cuza Vodă-*Cariera Veche II*, Cuza Vodă-*Dealul Bulgăriței*, Cuza Vodă-*Limita de nord-est a cimitirului*, Poarta Albă-*Stația de pompare*, Straja-*La Stănișor*, Lumina-*Peninsula*).

Ultimele cinci situri (Brebeni-*La Văcărie*, Lespezi-*Limita de nord a satului*, Șipotele-*Canaraua Pustnicului*, Petroșani-*La Furci*, Albești-*La Cetate*) reprezintă cele mai sudice descoperiri mezolitice din Dobrogea. Primele patru fac parte dintr-o microregiune învecinată Dunării, bine reprezentată din punct de vedere hidrografic (pâraiele: Corvin, Valea Mare, Dobromir, Lespezi, Urluia, Valea Baciului și Lacul Vederoasa), cu ecosisteme complexe terestre și acvatice. Biotopul de pădure și biocenozele asociate acestuia sunt foarte bine reprezentate, în apropierea așezărilor aflându-se păduri importante precum: Derner, Punargic, Poienița, Gheoclemese, Sâtma, Meșelic și Stejăriș.

În ceea ce privește așezarea mezolitică de la Albești-*La Cetate*, microzona din care face parte este la fel de bine structurată (Pădurea Hagieni se află la mică distanță de așezare, de asemenea și Râul Albești, cea mai importantă unitate hidrografică din zonă), diferența făcându-o relativa vecinătate a acesteia cu Marea Neagră.

Dacă urmărim dispunerea locuirilor și a așezărilor mezolitice din Dobrogea, observăm slaba difuziune a acestora. În mare parte zona de acțiune a comunităților din mezolitic este concentrată în apropierea Dunării (Brebeni, Capidava, Garvăn, Luncavița, Lespezi, Țibrinu), în zona centrală a Dobrogei (Cumpăna, Cuza-Vodă, Gura Dobrogei, Medgidia, Poarta-Albă, Remus Opreanu, Șipotele, Târgușor) și în zona litorală a mării Negre (Albești, Lumina, Sibioara) restul teritoriului aflându-se, în aparență, dincolo de influența acestora.

O altă dimensiune a chestiunii se referă la circumstanțele care au provocat finalul mezoliticului din Dobrogea și la cele două seturi de opinii care promovează evoluția acestuia (evoluția în paralel a mezoliticului și neoliticului dobrogean, continuitatea tradițiilor mezolitice în epoca neolitică).

În anii '70 ai secolului trecut, pentru prima dată, s-a vorbit despre asimilarea unor elemente culturale neolitice de către grupurile tardenoisiene prezente în spațiul românesc²¹.

Al. Păunescu vorbește de un fenomen de asimilație culturală pe direcția mezolitic–neolitic, el propunând ideea continuității valorilor mezolitice în epoca următoare, valorile culturale neolitice fiind edificate pe substratul mezolitic specific zonelor României²².

Varianta retușată a problemei limitează influența mezolitică strict la dezvoltarea industriei litice neolitice pe baze mezolitice²³.

În altă ordine de idei, pentru o bucată de vreme, a circulat teoria supraviețuirii mezoliticului din Dobrogea (în forma sa tardenoisiană, dacă este să respectăm terminologia vremii) până la stabilirea primelor comunități Hamangia în zonă. În completarea explicației și pentru a justifica într-o măsură interstițiul cultural de la începutul epocii neolitice a circulat ipoteza neoliticului aceramic, activ până la sosirea primilor reprezentanți ai culturii Hamangia²⁴.

A urmat rectificarea supoziției. În forma sa reformulată, accentul este pus pe asimilarea grupurilor mezolitice de către cele neolitice, sau cel puțin pe existența contactelor între populațiile din cele două epoci ale preistoriei²⁵.

Această ultimă configurație științifică plasează finalul epocii mezolitice din Dobrogea dincolo de neoliticul timpuriu, în perioada cronologică specifică neoliticului mijlociu.

Contrar celor enunțate de către Al. Păunescu, Vladimir DUMITRESCU exclude posibilitatea existenței oricărei legături culturale între fondurile mezoliticului și neoliticului local²⁶.

Cu toată opoziția întâlnită, ideea preluării unora dintre aspectele culturale ale mezoliticului de către populațiile neoliticului continuă să fie acceptată ca fiind viabilă, împreună cu opinia suprapunerii culturale la limita dintre cele două perioade istorice²⁷.

Noile studii avansează posibilitatea existenței unui fond mezolitic submers. Veracitatea argumentului constă în creșterea regională a nivelului Mării Negre pe durata Holocenului și a manifestării factorilor tectonici și isostatici²⁸.

Datele complementare indică o linie a țărmului mării mult mai retrasă decât cea actuală la debutul Holocenului, rezultând că multe dintre așezările mezolitice (ca și cele ale unui posibil neolitic timpuriu), riverane Mării Negre, au fost acoperite odată cu creșterea nivelului apei²⁹.

---

²¹ Mogoșanu, 1964, p. 347.

²² Păunescu, 1964, p. 28.

²³ Păunescu, 1965, p. 332; Păunescu, 1979b, p. 525.

²⁴ Păunescu, 1978, p. 200.

²⁵ Păunescu, 1980, p. 540.

²⁶ Dumitrescu *et alii*, 1983, p. 48.

²⁷ Păunescu, 1999, p. 62; Păunescu, 2000, p. 50; Păunescu, 2001, p. 89.

²⁸ Lambeck *et alii*, 2004.

²⁹ Bailey, 2007; Benjamin *et alii*, 2011; Özdoğan, 2011.

Teoria este preluată³⁰, iar situația așa numitelor situri acoperite de apa mării este explicată pornind de la circumstanțele așezărilor mezolitice (Padina, Vlasac, Schela Cladovei)³¹ din zona Porților de Fier, învecinate Dunării. Conform acesteia multe dintre siturile de coastă au fost distruse de curenții marini, în timp ce altele sunt acoperite de apa mării și de sedimentele depuse de-a lungul mileniilor, datorate schimbărilor geomorfologice ale fundului marin.

Opinia folosește drept fundament și recente descoperiri subacvatice din perioada neolitică făcute de-a lungul coastei Mării Mediterane din dreptul Israelului³² și a celor din apropierea țărmului nordic al Mării Marmara din Turcia³³.

Aculturația pe direcția mezolitic–neolitic și asimilarea unora dintre aspecte, în special al tipologiei uneltelor litice, de către comunitățile neolitice de la cele mezolitice este o temă care rămâne încă în discuție. Ipoteza se bazează pe continuitatea fondului mezolitic, cel puțin până la începutul neoliticului mijlociu, afirmând contactul și chiar conviețuirea acestora cu elementul neolitic alogen până la dispariția prin asimilarea acestora de către comunitățile Hamangia.

În aparență, ipoteza este susținută de descoperirile de la Medgidia-*Satu Nou* și Târgușor-*Urs* purtătoare a “*unei puternice tradiții tardenoisienne*”³⁴. Contactul și schimbul cultural dintre reprezentanții celor două epoci reiese din microlitismul pieselor din silex utilizate de către întemeietorii celor două așezări neolitice.

Potrivit argumentului tradiției mezolitice (precizate de autorii cercetărilor ca fiind tardenoisiană în concordanță cu determinările vremii) substratul mezolitic al regiunii și-ar fi continuat existența până spre jumătatea neoliticului mijlociu. Situație confirmată, cel puțin la nivel de discurs arheologic, de încadrarea cronologică în faza II a culturii Hamangia a celor două situri neolitice³⁵.

Dincolo de considerentul influenței mezolitice locale, structura tipologică a uneltelor comunităților Hamangia (faza II) de la Medgidia-*Satu Nou* și Târgușor-*Urs* pare să fi fost mai degrabă o manifestare internă. Facem o astfel de afirmație pornind de la materialul litic din așezarea de la Ceamurlia de Jos (piesele litice sunt relativ similare cu cel din așezările menționate, având, totuși, particularitatea de a fi mai mari) și cel din Peștera La Adam³⁶. De la caracterul refractar pronunțat al grupurilor Hamangia, caracterizate de un puternic conservatorism cultural³⁷ și de tendința redusă de interacțiune ale acestora cu alte comunități.

Teoria fondului mezolitic submers din Dobrogea este pe cât de interesantă pe atât de greu de demonstrat.

---

³⁰ Gurova, Clive Bonsall, 2014.

³¹ Radovanović, 1996; Boroneanț, 2012.

³² Galili, Rosen, 2011a; Galili, Rosen, 2011b.

³³ Özdoğan, 2011.

³⁴ Hașotti, 1980a, p. 204; Hașotti, 1980b, p. 58-66; Hașotti, 1983, p. 41-44; Hașotti, 1986a, p. 34-40; Hașotti, 1986b; Hașotti, 1987, p. 19-42.

³⁵ Hașotti, 1986b, p. 30-33; Hașotti, 1997, p. 15.

³⁶ Hașotti, 1986b, p. 26-33.

³⁷ Hașotti, 1993, p. 27-42.

Am văzut că au fost făcute unele descoperiri subacvatice în Israel³⁸ și Turcia³⁹ care demonstrează existența unui fond neolitic submarin la -12 m sub nivelul mării.

Precedentul există, însă în lipsa altor dovezi este dificil să ne exprimăm opinia pe marginea chestiunii și așa foarte sensibile. Suntem conștienți de particularitățile geomorfologice din zona românească și bulgărească a bazinului Mării Negre, dar și de cele arheologice, diferite de cele din apropierea coastelor Israelului și Turciei.

Ce putem spune ține de distribuția siturilor mezolitice. În apropierea zonei litorale a Dobrogei sunt cunoscute în prezent trei situri mezolitice (*Sibioara-La Livadă*, *Lumina-Peninsula*, *Albești-La Cetate*), toate în jumătatea românească a regiunii. Numărul mic al acestora ne face să considerăm șansele descoperirii unor așezări mezolitice submerse ca fiind foarte mici. Dacă au mai existat și alte așezări mezolitice în Dobrogea, acestea trebuie căutate cu precădere în vecinătatea Dunării și a marilor unități hidrografice de aici.

Extinderea cercetărilor, însoțită de clarificarea datelor cunoscute până în prezent, sunt singurele acțiuni care pot aduce lămuriri asupra răspândirii fondului mezolitic din Dobrogea. Reevaluarea situației din teren, împreună cu extinderea investigațiilor, sunt vitale pentru înțelegerea circumstanțelor fenomenului mezolitic din această regiune.

---

³⁸ Galili, Rosen, 2011a; Galili, Rosen, 2011b.

³⁹ Özdoğan, 2011.

Tab. 1. Catalogul siturilor aparținând mezoliticului din Dobrogea.

Nr. crt.	Denumirea și locația sitului	Tipul cercetării	Tipul materialului arheologic	Criterii de atribuire culturală	Observații
1.	Albești-La Cetate (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață - sondaje	- microlite (444)	- stratigrafic - tipologic	- suprafața sitului 3660 m ² - 13 artefacte litice supuse fenomenului de calcinare
2.	Brebeni-La Văcărie (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață	- microlite (12)	- dimensiunea uneltelor	
3.	Capidava-La Cetate (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață			
4.	Cuza Vodă-Cariera Veche I (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață	- microlite din silex (130)	- tipologic - dimensiunea uneltelor - stratigrafic	- situl a fost complet distrus de lucrările de exploatare a carierei
5.	Cuza Vodă-Cariera Veche II (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață - sondaje (9m ²)	- microlite din silex (656)	- stratigrafic - tipologic - dimensiunea uneltelor	- descoperiri din neolitic, epoca bronzului și cea romană
6.	Cuza Vodă-Dealul Bulgăriței (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață	- microlite din silex (38)	- tipologic	- investigațiile s-au desfășurat pe cca. 800 m ²
7.	Cuza Vodă-Limita de nord-est a cimitirului (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață	- microlite din silex		
8.	Garvăn-Bugeac (jud. Tulcea)	- cercetări de suprafață	- microlite din silex (100)	- tipologic - dimensiunea uneltelor	
9.	Lespezi-Limita de nord a satului (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață	- microlite din silex (5)	- tipologic - dimensiunea uneltelor	
10.	Lumina-Peninsula (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață	- piese litice (20)	- tipologic	- investigațiile s-au desfășurat pe cca. 1500 m ²

Nr. crt.	Denumirea și locația sitului	Tipul cercetării	Tipul materialului arheologic	Criterii de atribuire culturală	Observații
11.	Luncavița-La Ceair (jud. Tulcea)	- cercetări de suprafață	- microlite și piese litice de dimensiuni mijlocii din silex		
12.	Medgidia-La Plopi (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață	- microlite din silex (912)	- tipologic - dimensiunea uneltelor	- situl a fost distrus
13.	Medgidia-La Potcoavă (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață	- microlite din silex (7)	- tipologic - dimensiunea uneltelor	
14.	Medgidia-Limita vestică a Monumentului eroilor sârbi (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață	- piese din silex (13)	- tipologic - dimensiunea uneltelor	
15.	Petroșani-La Furci (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață			- locuire în peșteră
16.	Poarta Albă-Stația de pompare (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață	- microlite din silex (20)	- tipologic - dimensiunea uneltelor	- situl a fost distrus de lucrările la Canalul Poarta Albă-Midia Năvodari
17.	Remus Opreanu (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață	- piese din silex (49)	- tipologic - dimensiunea uneltelor	
18.	Sibioara-La Livadă (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață	- microlite din silex (31)	- tipologic - dimensiunea uneltelor	
19.	Straja-La Stănișor (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață - sondaje	- microlite din silex (150)	- stratigrafic - tipologic - dimensiunea uneltelor	- suprafața sitului cca. 4000 m ²
20.	Șipotele-Canaraua Pustnicului (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață	- microlite din silex (7)	- tipologic Dimensiunea uneltelor	

Nr. crt.	Denumirea și locația sitului	Tipul cercetării	Tipul materialului arheologic	Criterii de atribuire culturală	Observații
21.	Târgușor-La Grădină (jud. Constanța)	- cercetări sistematice - sondaje	- microlite din silex	- tipologic - dimensiunea uneltelor	- suprafața sitului cca. 1000 m ² - stratul Hamangia suprapune pe cel mezolitic
22.	Târgușor-La Adam (jud. Constanța)	- cercetări sistematice	- piese litice		- două straturi au fost asociate neoliticului aceramic - prezența a câte unui strat Hamangia și Gumelnița - locuire în peșteră
23.	Târgușor-Urs (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață	- microlite din silex		
24.	Țibrinu-I (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață	- microlite din silex	- tipologic - dimensiunea uneltelor	- investigațiile s-au desfășurat pe cca. 100 m ²
25.	Țibrinu-IA (jud. Constanța)	- cercetări de suprafață	- microlite din silex (6)	- tipologic - dimensiunea uneltelor	

BIBLIOGRAFIE

- Bailey, 2007   Douglass W. BAILEY, *Holocene changes in the level of the Black Sea: consequences at a human scale*, În: Valentina YANKO-HORNBACH, Allan S. GILBERT, Nicolae PANIN, Pavel M. DOLUKHANOVD (eds), ***The Black Sea Flood Question: Changes in Coastline, Climate and Human Settlement***, Ed. Springer, Berlin, 2007, 1000 pg., ISBN 978-1-4020-4774-9; pp. 515–536.
- Benjamin *et alii*, 2011   Jonathan BENJAMIN, Luka BEKIĆ, Darko KOMŠO, Koncani UHAČ, Clive BONSALL, *Investigating the submerged prehistory of the eastern Adriatic: progress and prospects*, În: Jonathan BENJAMIN, Clive BONSALL, Catriona PICKARD, Anders FISCHER (eds), ***Submerged Prehistory***, Ed. Oxbow Books, Oxford, 2011, 338 pg., ISBN 978-1-84217-418-0; pp. 193–206.
- Berciu, 1966   Dumitru BERCIU, ***Cultura Hamangia: noi contribuții***, vol. 1, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966, 324 pg.
- Bogucki, 2004   Peter BOGUCKI, *The Mesolithic of Northern Europe*, În: Peter BOGUCKI, Pam J. CRABTREE (eds), ***Ancient Europe 8000 B.C - A.D. 1000***, Ed. Charles Scribner & Sons, New York, 2004, 1100 pg., ISBN 978-068-480-668-6; pp. 132–140.
- Bonsall *et alii*, 1996   Clive BONSALL, Vasile BORONEANȚ, Dragoslav SREJOVIĆ, *AMS Radiocarbon Determinations on Human Bone from Lepenski Vir, Vlasac and Schela Cladovei*, În: *Mesolithic Miscellany*, XXVII, 2, 1996, pp. 6–10.
- Bonsall *et alii*, 1997   Clive BONSALL, Rosemary LENNON, Kathleen MCSWEENEY, Carolina STEWART, Douglas HARKNEES, Vasile BORONEANȚ, László BARTOSIEWICZ, Robert PAYTON, John CHAPMAN, *Mesolithic and Early Neolithic in the Iron Gates: A Paleodietary Perspective*, În: *Journal of European Archaeology*, V, 1997, pp. 50–92.
- Bonsall *et alii*, 2000   Clive BONSALL, Gordon COOK, Douglas HARKNEES, Marian SCOTT, László BARTOSIEWICZ, Kathleen MCSWEENEY, *Stable Isotopes, Radiocarbon and the Mesolithic-Neolithic Transition in the Iron Gates*, În: *Documenta Praehistorica*, XXVII, pp. 119-132.
- Bonsall *et alii*, 2002   Clive BONSALL, Mark MACKLIN, Robert PAYTON, Adina BORONEANȚ, *Climate, Foods and River Goods: Environment Changes and the Meso-Neolithic Transition in Southeast Europe*, În: *Before Farming*, IV, 2, 2002, pp. 1–15.
- Bonsall *et alii*, 2004   Clive BONSALL, Gordon COOK, Robert HEDGES, Thomas HIGHAM, Catriona PICKARD, Ivana RADOVANOVIĆ, *Radiocarbon and Stable Isotope Evidence of Dietary Change from the Mesolithic to the Middle Ages in the Iron Gates: New Results from Lepenski Vir*, În: *Radiocarbon*, XLVI, 1, 2004, pp. 293–300.
- Boriskovski, 1964   Pavel Iosifovich BORISKOVSKI, *Problemele paleoliticului superior și mezoliticului de pe coasta de nord - vest a Mării Negre*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, XXV, 1, 1964, pp. 5–17.
- Boroneanț, 2005   Adina BORONEANȚ, *The Tardenoisian in Romania - a false problem?*, În: *Studii de Preistorie*, II, 2005, pp. 17–46.

- Boroneanț, Dinu, 2006 Adina BORONEANȚ, Alexandru DINU, *The Romanian Mesolithic and the transition to farming. A case study: the Iron Gates*, În: *Studii de Preistorie*, III, 2006, pp. 41–76.
- Boroneanț, 2012 Adina BORONEANȚ, *Aspecte ale tranziției de la mezolitic la neoliticul timpuriu în zona Porțile de Fier*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2012, 402 pg., ISBN 978-606-543-252-9.
- Brudiu, 1971 Mihalache BRUDIU, *Primele descoperiri tardenoasiene din sud-estul Moldovei*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, XXII, 3, 1971, pp. 361–376.
- Brudiu, 1974 Mihalache BRUDIU, *Paleoliticul superior și epipaleoliticul din Moldova. Studiu arheologic*, Institutul de Arheologie, Biblioteca de Arheologie. Seria complementară, 2, Oficiul de Informare și Documentare în Științele Sociale și Politice, București, 279 pg., 85 pl., 87 fig., 2 hărți.
- Cîrciumaru, Păunescu, 1975 Marin CÎRCIUMARU, Alexandru PĂUNESCU, *Cronostratigrafia și paleoclimatul tardenoazianului din depresiunea întorsura Buzăului*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, XXVI, 3, 1975, pp. 315–342.
- Chirică, Enache, 1984 Vasile CHIRICĂ, Gheorghe ENACHE, *Noi descoperiri paleolitice și epipaleolitice în Podișul Moldovei*, În: *Acta Moldaviae Meridionalis*, V-VI, 1984, pp. 15–25.
- Cook et alii, 2001 Gordon COOK, Clive BONSALE, Robert HEDGES, Kathleen MCSWEENEY, Vasile BORONEANȚ, Paul Barry PETTITT, *A Freshwater Diet-Derived ¹⁴C Reservoir Effect at the Stone Age Sites in the Iron Gates Gorge*, În: *Radiocarbon, An International Journal of Cosmogenic Isotope Research*, XLIII, Issue 2A: Proceedings of the 17th International Radiocarbon Conference (Part 1 of 3), 2001, pp. 453–460.
- Connor et alii, 2013 Simon E. CONNOR, Shawn A. ROSS, Adela SOBOTKOVA, Andy I. R. HERRIES, Scott D. MOONEY, Catherine LONGFORD, Ilia ILIEV, *Environmental conditions in the SE Balkans since the Last Glacial Maximum and their influence on the spread of agriculture into Europe*, În: *Quaternary Science Reviews*, LXVIII, 2013, pp. 200–215.
- Discamps, 2014 Emmanuel DISCAMPS, *Ungulate biomass fluctuations endured by Middle and Early Upper Paleolithic societies (SW France, MIS 5–3): the contributions of modern analogs and cave hyena paleodemography*, În: *Quaternary International*, CCCXXXVII, 2014, pp. 64–79.
- Dumitrescu, 1971 Vladimir DUMITRESCU, *Le début du néolithique au nord du Danube, en Roumanie*, În: Milutin V. GARAŠANIN, Alojz BENAC, Nikola TASIĆ (eds), *Actes du VIIIe Congrès International des sciences préhistoriques et protohistoriques Beograd, 9-15 septembre 1971: Rapports généraux*, Vol. 1, Union internationale des sciences préhistoriques et protohistoriques, Beograd, 1971, 286 pg.; pp. 85–96.
- Dumitrescu, 1972 Vladimir DUMITRESCU, *Quelques aspects des synchronismes des cultures néo-énéolithiques et de la période de transition à l'âge du bronze dans l'Europe sud-orientale et le monde égéo-anatolien*, În: Maria NYS-TAZOPOULOU-PELEKIDOU, Titos JOCHALA (eds), *Actes du IIe Congrès international des études du sud-est européen: Chronique de Congrès*, Association internationale des études du sud-est européen, Atena, 1972, 609 pg.; pp. 25–51.

- Dumitrescu *et alii*, 1983 Vladimir DUMITRESCU, Alexandra BOLOMEY, Forea MOGOȘANU, *Esquisse d'une préhistoire de la Roumanie: jusqu'à la fin de l'Age du bronze*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, 220 pg.
- Galili, Rosen, 2011a Ehud GALILI, Baruck ROSEN, *Ancient underwater and coastal settlements of Israel: an endangered cultural resource*, În: Hakan ONIZ, Erdogan ASLAN (eds), *Proceedings of the XIII Symposium on Mediterranean Archaeology*, Ed. BAR International Series, 2200, Oxford, 2011, 226pg., ISBN 978-140-730-756-5; pp. 57–66.
- Galili, Rosen, 2011b Ehud GALILI, Baruck ROSEN, *Submerged Neolithic settlements off the Carmel Coast, Israel: cultural and environmental insights*, În: Jonathan BENJAMIN, Clive BONSTALL, Catriona PICKARD, Anders FISCHER (eds), *Submerged Prehistory*, Ed. Oxbow Books, Oxford, 2011, 338 pg., ISBN 978-1-84217-418-0; pp. 272–286.
- Gurova, Bonsall, 2014 Maria GUROVA, Clive BONSTALL, *'Pre-Neolithic' in Southeast Europe: a Bulgarian perspective*, În: *Documenta Praehistorica*, XLI, 2014, pp. 95–109.
- Hașotti, 1980a Puiu HAȘOTTI, *Die Ansiedlung der Hamangia Kultur von Medgidia-Satu Nou*, În: *Materiale și Cercetări Arheologice*, XIV, 1, 1980, pp. 58–66.
- Hașotti, 1980b Puiu HAȘOTTI, *Așezarea aparținând culturii Hamangia de la Medgidia – Satu Nou*, În: *Pontica*, XIII, 1980, pp. 199–215.
- Hașotti, 1983 Puiu HAȘOTTI, *Săpăturile arheologice de la Medgidia-Satu Nou (jud. Constanța)*, În: *Materiale și Cercetări Arheologice*, XV, 1, 1983, pp. 41–44.
- Hașotti, 1986a Puiu HAȘOTTI, *Cercetările arheologice din așezarea aparținând culturii Hamangia de la Medgidia-Satu Nou*, În: *Materiale și Cercetări Arheologice*, XVI, 1, 1986, pp. 34–40.
- Hașotti, 1986b Puiu HAȘOTTI, *Cercetările arheologice din așezarea culturii Hamangia de la Târgușor-punctul "Urs"*, În: *Materiale și Cercetări Arheologice*, XVI, 1, 1986, pp. 26–33.
- Hașotti, 1987 Puiu HAȘOTTI, *Sondajele din așezarea culturii Hamangia de la Medgidia – Satu Nou*, În: *Pontica*, XX, 1987, pp. 19–42.
- Hașotti, 1993 Puiu HAȘOTTI, *Considerații privind originea, difuziunea și cronologia culturii Hamangia*, În: *Pontica*, XXVI, 1993, pp. 27–42.
- Hașotti, 1997 Puiu HAȘOTTI, *Epoca neolitică în Dobrogea*, Ed. Muzeul de Istorie și Arheologie, Constanța, 1997, 164 pg., ISBN 973-928-919-3.
- Huttunen *et alii*, 1992 Antti HUTTUNEN, Raija-Liisa HUTTUNEN, Yrjö VASARI, Hristina PANOVSKA, Elisaveta BOZILOVA, *Late-glacial and Holocene history of flora and vegetation in the western Rhodopes Mountains, Bulgaria*, În: *Acta Botanica Fennica*, CXLIV, 1992, pp. 63–80.
- Kozlowsky, Kozlowski, 1979 Janusz Krzysztof KOZLOWSKY, Stefan Karol KOZLOWSKY, *Upper Palaeolithic and Mesolithic in Europe, Taxonomy and Palaeohistory*, Ed. Ossolineum, Wrocław, 1979, 180 pg.
- Lambeck *et alii*, 2004 Kurt LAMBECK, Fabrizio ANTONIOLI, Anthony PURCELLO, Sergio SILENZI, *Sea-level change along the Italian coast for the past 10,000 yr.*, În: *Quaternary Science Review*, XXIII, 2004, pp. 1567–1598.
- Magyari, 2013 Eniko MAGYARI, Bissierka GAYDARSKA, Paul PETTITT, John CHAPMAN, *Palaeo-environments of the Balkan Lateglacial and their*

- potential – were humans absent from the Garden of Eden?, În: *Bulgarian e-Journal of Archaeology*, III, 2013, pp. 1–30.
- Mogoșanu, 1964 Florea MOGOȘANU, *Probleme noi în așezarea de la Lapoș*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, XV, 3, 1964, pp. 337–350.
- Nicolăescu-Plopșor, 1965 Constantin Stănel NICOLĂESCU-PLOPȘOR, *Epipaleolitic sau mezolitic. O problemă de terminologie?*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, XVI, 4, 1965, pp. 765–774.
- Nicolăescu-Plopșor et alii, 1966 Constantin Stănel NICOLĂESCU-PLOPȘOR, Alexandru PĂUNESCU, Florea MOGOȘANU, *Le Paléolithique de Ceahlău*, În: *Dacia*, Serie Nouă, XX, 1966, pp. 5–116.
- Özdoğan, 2011 Mehmet ÖZDOĞAN, *Submerged sites and drowned topographies along the Anatolian coasts: an overview*, În: Jonathan BENJAMIN, Clive BONSALL, Catriona PICKARD, Anders FISCHER (eds), *Submerged Prehistory*, Ed. Oxbow Books, Oxford, 2011, 338 pg., ISBN 978-1-84217-418-0; pp. 219–229.
- Păunescu, 1964 Alexandru PĂUNESCU, *À propos du Neolithique ancien de Drăghițeanu et de quelques survivances tardenoisennes*, În: *Dacia*, SN, VIII, 1964, pp. 297–305.
- Păunescu, 1965 Alexandru PĂUNESCU, *Sur la succession des habitats paleolithiques et postpaleolithiques de Ripiceni-Izvor*, În: *Dacia*, SN, IX, 1965, pp. 5–31.
- Păunescu, 1966 Alexandru PĂUNESCU, *Cercetări paleolitice. Țara Bârsei. Săpături-ile de la Cremenea și Costanda-Lădăuți (r. Târgu Secuiesc, reg. Brașov)*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, XVII, 1966, 2, pp. 319–333.
- Păunescu, 1978 Alexandru PĂUNESCU, *Așezarea tardenoaziană de la Straja (com. Cumpăna, jud. Constanța)*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, XXIX, 1978, 2, pp. 277–282.
- Păunescu, 1979a Alexandru PĂUNESCU, *Așezarea tardenoaziană de la Icușeni (com. Vorona, jud. Botoșani)*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, XXX, 1979, 2, pp. 239–251.
- Păunescu, 1979b Alexandru PĂUNESCU, *Tardenoazianul din sud-estul României și unele considerații asupra perioadei cuprinse între sfârșitul paleoliticului și începuturile neoliticului în această regiune*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, XXX, 1979, 4, pp. 507–526.
- Păunescu, 1980 Alexandru PĂUNESCU, *Evoluția istorică pe teritoriul României din paleolitic până la începutul neoliticului*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, XXXI, 1980, 4, pp. 519–545.
- Păunescu, 1981 Alexandru PĂUNESCU, *Mezoliticul de la Erbiceni și Ripiceni-Izvor, expresie a Tardenoasianului nord-vest pontic*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, XXXII, 1981, 4, pp. 479–509.
- Păunescu, 1987 Alexandru PĂUNESCU, *Tardenoasianul din Dobrogea*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, XXXVIII, 1987, 1, pp. 3–22.
- Păunescu, 1989 Alexandru PĂUNESCU, *Le Paléolithique et le Mésolithique de Roumanie*, În: *l'Anthropologie*, XCIII, 1989, 1, pp. 123–158.
- Păunescu, 1990 Alexandru PĂUNESCU, *Scurtă privire asupra paleoliticului și mezoliticului din Dobrogea*, În: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, XLI, 1990, 3-4, pp. 215–233.

- Păunescu, 1993 Alexandru PĂUNESCU, *Ripiceni-Izvor. Paleolitic și mezolitic. Studiu monografic*, Biblioteca de arheologie, LII, Ed. Academiei, București, 1993, 228 pg., ISBN 9732703253.
- Păunescu, 1999 Alexandru PĂUNESCU, *Paleoliticul și mezoliticul de pe teritoriul Dobrogei. Studiu monografic*, Ed. Satya Sai, București, 1999, 242 pg., ISBN 973-993-736-5.
- Păunescu, 2000 Alexandru PĂUNESCU, *Paleoliticul și mezoliticul din spațiul cuprins între Carpați și Dunăre. Studiu monografic*, Ed. AGIR, București, 2000, 492 pg., ISBN 973-813-053-0.
- Păunescu, 2001 Alexandru PĂUNESCU, *Paleoliticul și mezoliticul din spațiul transilvan. Studiu monografic*, Ed. AGIR, București, 2001, 574 pg., ISBN 973-813-028.
- Petrescu-Dâmbovița, 1978 Mircea PETRESCU-DÂMBOVIȚA, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Ed. Junimea, București, 1978, 204 pg.
- Price, 1989 Theron Douglas PRICE, *The reconstruction of the Mesolithic diets, in The Mesolithic in Europe*, În: Clive BONSALE (ed), *Proceedings of the Third International Symposium*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1989, 646 pg., ISBN 085-976-205-X; pp. 48–59.
- Radovanović, 1996 Ivana RADOVANOVIĆ, *The Iron Gates Mesolithic*, Ed. International Monographs in Prehistory, Michigan, 1996, 382 pg., ISBN 187-962-125-8.
- Rozoy, 1978 Jean Georges ROZOY, *Les derniers chasseurs: L'Épipaléolithique en France et en Belgique : essai de synthèse*, vol. I–III, Ed. Rozoy, Charleville, 1978, 1256 pg., ISBN 290-278-801-0.
- Samson, Rădulescu, 1959 Petre SAMSON, Constantin RĂDULESCU, *Beiträge zur Kenntnis der Chronologie des „Jüngerer Lösses“ in der Dobrudscha (Rumänische Volksrepublik)*, În: *E&G Quaternary Science Journal*, XX, 1959, pp. 199–204.
- Samson, Rădulescu, 1972 Petre SAMSON, Constantin RĂDULESCU, *Découverte de dépôts à faune mindélienne dans les grottes de la Dobrogea centrale*, În: *Lucrările Institutului de Speologie "Emil Racoviță"*, București, XXI, 1972, pp. 317–326.
- Tolan-Smith, 2004 Christopher TOLAN-SMITH, *The Mesolithic of Northwest Europe*, În: Peter BOGUCKI, Pam J. CRABTREE (eds), *Ancient Europe 8000 B.C - A.D. 1000*, ED. Charles Scribner & Sons, New York, 2004, 1100 pg., ISBN 978-068-480-668-6; pp. 144–151.
- Tonkov et alii, 2014 Spassimir TONKOV, Maria Asenova LAZAROVA, Elisaveta BOZILOVA, Dimiter IVANOV, Ian Frederick SNOWBALL, *A 30,000-year pollen record from Mire Kupena, western Rhodopes Mountains (south Bulgaria)*, În: *Review of Palaeobotany and Palynology*, CCIX, 2014, pp. 41–51.
- Willis, 1994 Kathy Jennifer WILLIS, *The vegetational history of the Balkans*, În: *Quaternary Science Reviews*, XIII, 1994, pp. 769–788.